

CVARTALUL „ÎNVOIRII“, REPER PENTRU STUDIUL ARHITECTURII BUCUREȘTENE DE LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA

TEREZA SINIGALIA

Cînd cu 5 ani în urmă am descoperit — printr-o întîmplare — ansamblul „Învoirii“, între Șoseaua Viilor și strada Fabrica de chibrituri, nu bănuiam ce multitudine de probleme poate ridica și cît de pasionantă ar putea fi căutarea de soluții pentru ele.

Anul 1898, înscris într-un cartuș de sub cornișa a trei dintre casele de pe frontul principal, oferea o dată certă pentru construirea sa. Amplasarea, în zona industrială de atunci a orașului, o explicație pentru existența lui.

Consemnarea cîtorva observații — inițial la întîmplare, iar apoi coroborate cu elemente de sorginte diversă și mai cu seamă cu cele rezultate din comparațiile cu arhitectura înrudită de epocă — ne-au furnizat argumente în favoarea ideii creării unui fel de *etalon*, ca fază preliminară în studiul elementelor valoroase ale acestei arhitecturi „minore“ — pe care, de decenii, în cel mai bun caz o ignorăm, dacă nu cumva o negăm în întregime; arhitectură care, în ciuda faptului că dă marca unei bune părți din istoria orașului, tinde să dispară odată cu străzi și cartiere întregi ridicate la cumpănă de veac.

Cu toate acestea, acest ansamblu există încă, puțin alterat de trecerea timpului și de încercările de transformare și modernizare.

În contextul arhitecturii bucureștene existente astăzi, în amalgamul de tendințe, direcții, încercări de stil sau prețiozități, ansamblul amintit se particularizează prin cîteva trăsături care îl definesc și îl impun, chiar dacă, arhitectonic și plastic, la analiza pur formală a elementelor, nu este nici un unicat, nici o realizare de excepție.

Ceea ce reușește să îl detașeze de sutele de clădiri similare din București și din țară și să îl definească ca pe un ANSAMBLU este o anume *unitate* născută din interacțiunea unui complex de factori care au colaborat la apariția lui.

Ca o consecință și în paralel cu epoca de mare avînt a dezvoltării industriale de la sfîrșitul secolului trecut, problema

spațiului de locuit devenea din ce în ce mai stringentă, ridicînd pentru prima dată la noi, pe o scară largă, chestiunea confortului în însăși locuința modestă a claselor mijlocii. Construirea unui cvartal de locuințe pentru funcționarii de la una dintre fabricile zonei intens industrializate a Bucureștilor de atunci — Filaretul — zonă ce cuprindea Uzina de gaz, Uzina electrică, Fabrica de chibrituri, o fabrică de bomboane și una de ulei (acesteia din urmă îi este destinat cvartalul în discuție) este relevantă sub aspect social în primul rînd.

Din cîte știm astăzi, acesta este *primul ansamblu unitar* destinat unui asemenea scop, format din LOCUINȚE — TIP — case familiale, cu 2—3 camere, prevăzute cu dependințe moderne. Alcătuit din cca. 30 de clădiri — fiecare destinată unei familii — cvartalul vădește o remarcabilă unitate de concepție, este omogen ca rezolvare, funcționalitatea dictînd în ultimă instanță soluțiile adoptate, iar moda fiind descifrabilă în o anume împărțire a spațiului interior și în elementele de decor.

Extins pe o suprafață perfect rectangulară, mică/cca. 180×50 m/ în raport cu numărul mare de construcții, dese, dar fără a crea impresia de înghesuit, datorită unei ordonări stricte în cadrul căreia se păstrează anumite variații de ritm, cvartalul vădește o judicioasă folosire a spațiului, în care domină volumul construit: o stradă de margine (str. Fabrica de chibrituri), exterioară ansamblului, două străzi paralele cu axa lungă și una perpendiculară pe ele îi dau coordonatele de dezvoltare. Parcelele, de două tipuri (unele de cca 180 mp, altele de cca 200—220 mp), tot dreptunghiulare, separate între ele și în raport cu aleile interioare prin grilaje simple de fier forjat, sînt mobilat de prisma simplă, paralelipipedică a casei, precedată de o grădiniță prelungă. Ca un important element nou al urbanisticii se remarcă *lipsa curții*, spațiu definitoriu al arhitecturii rurale și preurbane, pînă atunci nelipsită în chiar arhitectura orășenească.

O trăsătură importantă a acestei arhitecturi este modalitatea de grupare a caselor, grija pentru unitatea ansamblului, pentru confort și chiar pentru estetică fiind evidentă.

Pentru a evita inesteticele calcane, casele — cu excepția unui număr de 3, care se singularizează prin soluția fațadelor de jur-împrejur vizibile — sînt grupate cîte două, după sistemul construcțiilor „siameze“, avînd latura lungă comună. Ca o consecință, s-au obținut edificii „gemene“, volume adosate sau plasate față în față în raport cu axa străzii, care sînt unel copia „în oglindă“ a celuilalt.

Dotate cu poduri și pivnițe, ridicate pe un singur nivel locuibil, acestea sînt perfect adaptate funcției lor.

Planimetric, avem de-a face cu un tip relativ simplu, evident derivat din casa populară de îndelungă tradiție. De fapt, la fiecare locuință ne găsim în fața a două volume adosate: casa propriu-zisă și dependințele, acestea din urmă comunicînd și cu încăperile de locuit și cu exteriorul. Fapt notabil, volumul destinat dependențelor includea și grupul sanitar dotat cu apă curentă.

Locuința se compune dintr-un vestibul mic, urmat de un hol, ambele în axul intrării, holul fiind flancat spre stînga și respectiv spre dreapta de cîte una sau două încăperi, totalul acestora nedepășind cifra 3. Camerele comunică între ele după sistemul „vagon“. Două trăsături se impun la prima vedere: suprafața mare de locuit — fiecare încăpere are 15—18 mp și

cca. 3 m înălțime — și luminozitatea. Ferestrele sînt înalte și destul de largi (cca. $1,70 \times 0,90$ m), iar panourile mari de geam străpung zidurile permițînd accesul neîngrădit al aerului și luminii.

Sub raport estetic, este de remarcant sinteza dintre dominantă orizontală a volumelor principale și verticalitatea net subliniată a golurilor de ferestre și de uși; de asemenea, un anume raport armonios între gol și plin.

Nota de epocă, alături de dimensiunile și proporțiile volumelor principale, o dau rezolvările volumelor secundare și, în mod normal, decorul. În această arhitectură strict funcțională — chiar dacă la noi și pentru vremea aceea termenul poate șoca — volumele secundare joacă un rol minor. Ele nu apar decît în două situații și prezintă modalități de rezolvare identice: prisme înguste paralelipipedice, culcate, surmontate de un coif în patru ape cu săgeată scurtă, acoperit cu tablă ca și restul învelitorii. La casele de pe cele două străzi paralele interioare, ele marchează — la nivelul podului — rezalitul mic al intrării, corespunzător vestibulului. În cea de-a doua situație, volume similare sînt amplasate la joncțiunea dintre două clădiri „siameze“ orientate spre str. Fabrica de chibrituri. Trei perechi de asemenea case, plasate perpendicular pe axul străzii, — deci cu latura lor scurtă spre aceasta — sînt alipite prin latura lungă. Prisme unice, comune pentru cele două, marchează această

îmbinare, încununând o suită de elemente de decor: nișe semicirculare destinate să adăpostească o statuie, o scoică cu mascheron și stucaturi reprezentând ghirlande de fructe. Atît mascheronul cît și celelalte elemente decorative de factură eclectică — pilastrul canelat cu capitel compozit, arcul semicircular sau în mîner de coș, cartușul de inspirație heraldică, cornișa cu volute, ghirlanda florală sau simpla frunză de laur — reapar și pe alte construcții ale ansamblului, marcînd intrări, chei de arce la ferestre și conferind unitate întregului.

Tehnica îngrijită a execuției zidăriei, o anume delicatețe în realizarea unui decor care, chiar dacă nu este original, este cel puțin inteligent și cu gust și măsură plasat, o anume rigoare compozițională impun acest ansamblu ca valoare plastică.

În acest context, ar fi de remarcă și de subliniat încă două aspecte:

Singularitatea evidentă a ansamblului ca atare — în toate datele sale — ale cărui elemente componente, de la volume la decor, se regăsesc, dispersate, pe suprafața întregului oraș

vechi și nu numai în el, la construcții simple sau pretențioase, la case de cartier sau la palate, în Pitești, Slatina, Botoșani, Dej sau Carei. Vehicularea pe un spațiu larg a unui repertoriu de forme ar putea face obiectul unei cercetări aparte, dar ne mulțumim aici să semnalăm fenomenul.

Cel de-al doilea aspect privește conservarea și valorificarea.

Aminteam la început ideea de *etalon*. Desigur, nu tot ce s-a construit într-un cartier sau altul va putea fi păstrat. Poate că vor putea fi salvate cîteva fronturi caracteristice sau case izolate în unele cartiere. Dar acest ansamblu — ca și altele cîteva cu valoare documentară — aflat astăzi în cea mai mare parte în proprietatea statului, ar putea beneficia de ocrotirea legii prin implicita sa includere în lista rezervațiilor de arhitectură.

Exemplar de excepție printre ansamblurile bucureștene, expresie a unei epoci de înnoire în gîndirea urbanistică și spațial-funcțională a locuinței de oraș industrial, cvartalul „Înviorii” credem că merită atenția noastră și grija forurilor în drept.

CONTRIBUȚIA SECOLULUI AL XIX-LEA LA DEFINIREA CADRULUI URBAN CONTEMPORAN AL CLUJULUI

ARIH. VASILE MITREA

Secolul al XIX-lea găsește Clujul într-o perioadă de smari transformări pe tărîm economic, social și cultural, iar începutul veacului îl situează alături de Brașov și Sibiu ca un important centru meșteșugăresc — manufacturier și comercial, piața internă a Transilvaniei înregistrînd în general în această perioadă o lărgire considerabilă. Redevenind după 1790 reședință a Guberniului Transilvaniei și a dieteilor, orașul va beneficia și de activitatea de realizare a unor impozante edificii necesare noilor instituții sau magnaților și nobililor atrași de noile condiții.

Populația, care însuma peste 10 000 locuitori în 1787, ajunge la 18 166 locuitori în 1850 și se va dubla către sfîrșitul secolului. Aceasta duce la o extindere a orașului făcută tentacular pe principalele drumuri de acces, dar și la o consumare intensivă a terenurilor din vatră: grădini, pășuni sau locuri virane; parcele de lîngă sau de pe locul zidurilor de incintă dărîmate mai ales în prima jumătate a secolului; amplasamente rămase libere în urma incendiului din 1839.

Terenul agricol se va reduce mereu, dar textura rurală va fi prezentă pînă către 1900 nu numai în suburbii, ci chiar și-n unele zone învecinate cu actualul centru istoric.

Înscrierea în coordonatele civilizației capitaliste se va face însă cu perseverență și vom puncta numai etapele mai importante:

1. Înlăturarea treptată a corsetului medieval al zidurilor, bastioanelor și porților cu intenția extinderii fără impedimente a cartierului rezidențial, lărgirii străzilor și evitării cheltuielilor de întreținere a acestor lucrări de apărare devenite acum inutile. Acțiunea, fără a fi un scop declarat al autorităților (mai ales că au fost și apeluri la conservarea acestei moșteniri), ia amploare după 1808 și cad sub tirnă: bastioanele Tăbăcarilor și Zidarilor (1808—1811), Curelarilor, Italienilor și cel Rotund (1817), Cizmarilor și Olarilor (1837), Orfevrarilor (1858) ca și portile de Mijloc, a Turzii și a Mănăsturului (1841—1844) sau ale Podului și Ungurilor (1872). În același timp se renunță la șanțul de apărare transformat într-un loc de depozitare a gunoaielor.

2. La efectele primei acțiuni îl adăugăm și pe cel al deschiderii accesului dinspre vest — prin demolarea Porții Mănăsturului, al celui dinspre Nord — prin demolarea Porții Podului, al celui dinspre Sud — prin realizarea drumului Sării (străzile A. Iancu — Petőfi S.) și al celui dinspre Est — prin demolarea Porții de Mijloc.

3. Deschiderea de noi străzi, actualele: 1 Mai, A. Iancu, Petőfi S., E. Zola, E. Isac, D. Ferenc, Clinicilor, Gh. Șincai, Feleacului ș.a. și modernizarea celor intramuros prin: pavare (începută în 1791, reluată în 1820—1822 și continuată după 1837), aliniere, desființarea acceselor la pivnițe, reducerea numărului de trepte ce duceau în stradă ș.a.

4. Atacarea piețelor denumite azi M. Viteazul, Victoriei și Ștefan cel Mare, foste locuri de adunare a vitelor, de vînzare a acestora sau a lemnului. În Piața centrală (actuala Libertății), pe parcursul a multor decenii au fost scoase tarabele, interzis accesul animalelor, s-a desființat tîrgul de vite, s-a făcut pavarea, a fost ridicată clopotnița neogotică, amplasat obeliscul închinat vizitei împăratului Francisc I la Cluj, s-a introdus iluminatul public cu gaz lampant ș.a.

5. S-au mobilat parțial cu locuințe și edificii fronturile străzilor actuale: Moșilor, 30 Decembrie, Lenin, Doja, Groza, Kogălniceanu, Petőfi ș.a. dîndu-se o anumită ținută zonei centrale.

6. Atelierele meșteșugărești și prăvăliile comercianților se concentrează în piața centrală, iar manufacturile ce apar conviețuiesc cu locuințele.

7. Se fac eforturi pentru asigurarea unui confort urban prin înmulțirea cișmelelor, introducerea iluminatului cu gaz lampant (1827), introducerea apeductelor și canalizării către sfîrșitul secolului (1887), interzicerea depozitării gunoaielor pe străzi, extinderea pavării, întreținerea malurilor Someșului și a podurilor, înființarea de băi publice ș.a. Apar preocupări pentru realizarea unor locuri de agrement soldate cu amenajarea Grădinii populare, a Promenadei (actualul „Parc al orașului”), a unor vestiare în zonele de scăldat. Transportul între diversele puncte ale orașului este asigurat de trăsuri, cupeuri iar legătura gară-centru, de o garnitură pusă în mișcare de o locomotivă cu vapor.

8. Se urmărește realizarea unei estetici urbane prin măsuri care pretind alinierea, preocupări în ținuta fațadelor, scoaterea anexelor de la frontul străzii, folosirea obligatorie a pietrei în zona centrală — diminuîndu-se astfel și pericolul incendiilor ș.a.

9. Ridicarea de clădiri impunătoare folosindu-se și aportul unor meșteri sau chiar arhitecți și ingineri străini. Se construiesc cinci biserici, patru clădiri cu pretenții de palat, cazarma Sf. Gheorghe, cinci școli superioare, muzee, case